

1951 CENEVRE SÖZLEŞMESİ- DERS 6

METİN ÇORABATIR

Bu bölüme kadar, sözleşmenin tarihine baktık, Temmuz 1951’de sözleşmeye son şeklinin verildiği Cenevre Konferansı’nın *nihai kararları* ile sözleşmenin başlangıç bölümündeki ilkeleri gözden geçirdik. Son derslerde ise birinci maddeyi mercek altına aldık.

Hatırlanacağı gibi birinci madde, mültecinin tanımını yapıyor; mülteci statüsünün nasıl sona erebileceğini anlatıyor, kimlerin, işledikleri suçlardan ötürü mülteci statüsüne layık görülmeyeceklerini belirliyor.

Bu maddeler çok önemli. Çünkü onları anlamadan, mültecinin kim olduğu konusunda anlaşma sağlamadan yapılacak tartışmalar hiçbir yere gitmiyor.

Mülteci statüsünün sona erme koşulları ülkemizdeki mültecilerin hangi durumlarda ülkelerine dönebilecekleri konusunda bize bilgi veriyor.

Terör gibi insanlık dışı suç işleyenlerin mülteci olamayacaklarını ortaya koyuyor.

Yeni yılın bu ilk programında, yani 6. derste sözleşmenin genel hükümler başlığı altındaki diğer maddelerinden bazılarına bakacağız:

Mültecilerin genel yükümlülüklerini anlatan 2. madde; ayrımcılık yasağı getiren 3. madde; dini özgürlüklerle ilgili 4. madde ve bu sözleşmenin dışında tanınmış haklarla ilgili 5. madde...

Sığınılan Ülkeyle Bağlar ve İlişkiye Bağlı Gelişen Haklar

Mültecilerin statüsüne dair sözleşmenin temel varsayımı, mülteciliğin “geçici” bir olay olduğudur. Normal olarak devletlerin koruması altındaki vatandaşların korunamaz hale gelmesiyle mülteci durumu başlar. Mülteciler yaşamları ve özgürlükleri ciddi tehlike altına girmesi ve bu nedenle, insanların ülkelerini terk

etmeye zorlanan kişilerdir. Sığındıkları ülkenin, onların temel haklarını uluslararası toplum adına koruması gerekir. Ama asıl hedef, bu uluslararası korumanın, yani mülteci statüsünün, kalıcı bir çözüm bulunarak sonlandırılmasıdır. Yani mülteci, herhangi bir ülkenin korumasından yararlanmaya başlayarak, mülteciliğini sona erdirir.

Sözleşmenin maddeleri, ülkelerini 1. maddedeki tanımlanan nedenlerle terk eden mültecilerin, kalıcı bir çözüme, yani bir ülkenin korumasına girene kadarki sürede sahip olacakları hakları içerir.

Bugünkü maddelerin incelemesine geçmeden önce, sözleşmedeki *hakların yapısıyla* ilgili birkaç söz söylememiz gerekiyor:

Sözleşmedeki hakların bir kısmı **mutlak nitelikte haklardır**. Mülteci sığındığı ülke ile kurduğu bağdan bağımsız olarak bu mutlak haklara sahip olur.

Bazı haklar ise **ilerici (progressive) niteliktedir**. Mültecinin sığındığı ülkeyle bağının derecesine göre bu haklardan yararlanır ve bağlar derinleştikçe haklar artar.

Her mülteci, başlangıçta bir sığınma başvurusudur.

Dolayısıyla bir mülteciyi korumak için önce sığınma amacıyla gelenlerin statüleri belirlene kadarki sürede de mülteci olabilecekleri varsayılmalıdır.

Aksi takdirde, **geri göndermeme ilkesi**, mülteci için etkin bir koruma sağlamaz, çünkü bu durumda sığınmacılar ya sınırdan geri çevrilebilirler ya da zulüm göreceklere yere, sığınma talepleri incelenmeden ve sonuçlanmadan gönderilme tehlikesiyle karşılaşırlar.

Bir Ülkenin Egemenlik Alanının Dışında Fiili Kontrolü Altındaki Yerler

Ülkelerin sorumlulukları, egemenlik sınırları içindedir. Ve mülteci ile geldiği ülke bağı, bu egemenlik alanına girişle başlar. Ancak bazı durumlarda, eğer mülteci, ülkenin egemenlik sınırlarının dışında, işgal, anlaşma gibi nedenlerle yasal değil ama fiili kontrolü altında tuttuğu bir bölgedeyse de, hak kazanmaya başlamış sayılır:

Bu az sayıda temel hak, işgal veya diğer türlü fiili kontrol alanlarında; mücavir sularda da geçerlidir. Bu haklar sırasıyla:

Madde 3- Ayrımcılık yasağı;

Madde 13- Taşınabilir ve taşınamaz mülkler;

Madde 16/1- Mahkemeye erişim;

Madde 20- Karne (yardım) alma;

Madde 22- Eğitim;

Madde 29- Mali yükümlülüklerle ilgili haklar;

Madde 33- Geri gönderme yasağı;

Madde 34- Vatandaşlık (Tavsiye)

Fiili Kontrol Dışındaki Egemen Topraklardaki Bağlar:

Fiziksel Olarak Bulunma

Birçok ek hakkın kazanılması için mültecinin, sözleşmeye taraf devletin topraklarına sadece girmesi veya o topraklarda bulunması yeterlidir.

Fiili kontrol alanlarında geçerli olan temel haklara ek olarak, henüz yasal bir izin olmaksızın sığınma ülkesinin topraklarında bulunmakla kazanılacak haklar şunlardır:

Madde 4- Din özgürlüğü;

Madde 27- Yasal kimlik belgesi edinme hakkı;

Madde 31 (1)- Ülkeye yasal olmayan yoldan girmiş olmaktan dolayı cezadan muaf olma hakkı;

Madde 31 (2)- Sadece gerekli ve haklı nedenlerden ötürü seyahat özgürlüğünün kısıtlanabilme hakkı.

Bir taraf ülkenin topraklarındaki herhangi bir mülteci, ister yasal, isterse yasa dışı yollardan giriş olsun, bu haklara sahip olur.

(Coğrafi kısıtlamaya rağmen, sırf ülke topraklarında bulunduğu için.)

Sözleşmeyi kabul eden konferans, bu hakların bir ülkedeki varlığının yasal olarak tanınmasından önce bile verilmesini hedefledi.

Toprak egemenliği genel prensiplerine göre bu aşamadaki bağlılık, sadece ülkenin kara topraklarında bulunan mülteciler için değil, iç sulardaki veya kıta sahanlığında bulunan adacıklardaki, kayalıklardaki; ayrıca hava sahasındaki mülteciler için de geçerlidir.

Öte yandan herhangi bir devlet, bu bağlılık aşamasında olup, bir başka egemen devletin toprağında bulunan büyükelçiliği ya da diplomatik temsilciliği ile temasa geçen mülteciye bu hakları tanımakla yükümlü değildir.

Diplomatik temsilcilikler, dokunulmazlıkları olmasına karşılık, çıkarlarını temsil ettikleri ülkenin toprağının bir parçası sayılmazlar. O mekanlarda fiziksel olarak bulunan mültecilerin haklarına saygı göstermek, temsilciliğin bulunduğu ülkeye aittir.

Yasal Olarak Ülkede Bulunma (Lawful Presence)

Sözleşmeye taraf bir ülke topraklarında sadece fiziki olarak değil aynı zamanda yasal olarak bulunan mülteciler, bu üçüncü aşama bağlılığın öngördüğü hakları talep etme hakkına sahiptirler:

Madde 18- Serbest çalışma hakkı;

Madde 26- Daha geniş bir seyahat özgürlüğü;

Madde 32- Sınır dışı edilmeye karşı korunma.

Bir ülkede yasal olarak bulunma şu üç halden birisini içerir:

Sadece birkaç saatliğine de olsa taraf devlet tarafından belli bir süreliğine ülke toprağına giriş izni verilebilir. Başka bir yerde ikamet eden, transit geçen ya da sınırlı bir süre kalışına resmi olarak izin verilen mülteci yasal olarak kalıyor demektir.

İkincisi, düzensiz (kayıt dışı) durumla mülteci statüsünün kabul veya reddedildiği ve temyiz başvurusu sürecinin tamamlandığı an arasındaki süredir. Bir ikamet almamakla beraber ikamete başvurmuş ve başvurusunun alındığı belgelenmiştir.

Üçüncü olarak gelişmekte olan birçok ülke, bir statü belirleme sistemine sahip değildir. Kimi ülkeler de bazı sığınma başvurularının değerlendirilmesini dondurabilmektedirler. Alternatif bir uluslararası koruma sistemi oluşturmuş olabilirler: örneğin **geçici koruma rejimine** mültecileri alabilirler. Bu mülteci statüsü belgelenmemiştir.

Her iki durumda da mültecinin ülkede **bulunuşu** yasal kabul edilir. İster bir istisna isterse genel bir kural şeklinde mülteci, statüsünün tanınmamış olması, her taraf ülkenin mültecilere, sözleşme haklarını statüsü tanınsa da tanınmasa da gerçek mültecilere verme konusundaki hukuki sorumluluğu altında değerlendirilmelidir.

Bu tür yasal **bulunma**, taraf ülke topraklarına koruma isteğiyle gelen kişilerin 'prima facie' mülteci olma hukuki hakka dayanır. Taraf ülke mülteci sözleşmesine taraf olmayı seçerek kendi yetki alanlarında mültecilere haklarını tanıyacağına işaretini vermiştir.

Samimi olmayan sığınma talepleriyle gerçek mültecileri ayırmak için taraf devletlerin mülteci statüsü belirleme kuralları geliştirebilir. Ancak böyle bir süreç geliştirmemeyi tercih eden taraf ülkeler, sığınan kişilere, ilk üç bağıllık derecesinde tanınması gereken hakları derhal tanımalıdır.

Çünkü her ne kadar sözleşme taraf ülkeleri mülteci statüsü belirleme sorumluluğu yüklemese de mülteci statüsü belirlenmeyen gerçek mültecileri haklarından alıkoyma yetkisi de tanımamaktadır.

Bu durumlarda yasal bulunma ile fiziksel bulunma hemen hemen aynı durumu işaret eder.

Yasal bulunma, şu şekillerde sona erebilir: eğer bir başka ülkede yaşamakta olan mültecilere devlet, çok net süreler için topraklarına giriş veya kalış izni vermişse, bu yasal kalış, mültecinin ülke topraklarını terk etmesiyle son bulur.

İkinci biçimde, eğer mültecinin yasal kalışı mülteci statüsünün belirlenmesi sürecine dahil edilmesiyle belirlenmişse, yasal kalış, mülteci olarak tanınıp tanınmama konusundaki nihai kararla sona erer.

Aynı şekilde madde 1 (C)'ye göre de yasal bulunma sona erebilir.

Yasal Kalış (Lawful Stay)

Yasal bulunma ile **yasal kalış** arasında dil ve anlam açısından bir karışıklık mevcuttur. 1951 konferansında mültecinin ev sahibi ülke ile bağının daha derinleştiği bu duruma en doğru İngilizce tanımı bulmak uzun tartışmalara yol açtı. Sonunda "**kalma**" kavramı üzerinde anlaşma sağlandı.

Mülteci sözleşmesine göre bu dördüncü düzey bağıllığın ayırıcı özelliği, resmen mülteci statüsü verilse de verilmese de taraf devletçe mülteciye kalıcı ikamet hakkı, yerleşme hakkı verilmesidir. Bu mülteci sözleşmesinin temel yapısına uygundur: çünkü sözleşme taraf devletlere, mülteciler için resmi bir statü veya özel bir göçmen statüsü belirleme yükümlülüğü getirmemektedir. Ayrıca vatandaşlığı, şart koşmayı sadece teşvik eder.

Bir ülkenin topraklarında sadece yasal olarak bulunmayı, yasal olarak **kalan** mülteciler, ek birtakım haklardan daha yararlanırlar:

Madde 15- Dernek kurma;

Madde 17- Ücretli işlerde çalışma;

Madde 19- Bir mesleği icra etme;

Madde 21-Kamu konutlarından ve

Madde 23- sosyal yardımlardan yararlanma;

Madde 24- Çalışma ve sosyal güvenlik yasalarının korunmasından yararlanma;

Madde 14- Fikri mülkiyet hakları;

Madde 28- Seyahat belgelerine sahip olma;

Özel durumlarda:

Madde 7 (2)- Karşılıklıktan (mütekabiliyetten) muafiyet;

Madde 17 (2)- Yabancılara uygulanan çalışma hakkı kısıtlamalarından muafiyet.

Sürekli İkamet

Sadece, birkaç ek hak daha bir sığınma ülkesine kalıcı olarak yerleşen mülteciye tanınır. Burada devamlılık ön plana çıkmaktadır. İlk dört bağımlılık seviyesine ilaveten, sığınma ülkesinde devamlı yaşayan mülteciye yasal destek

sistemlerinden yararlanma, mahkemelerde teminat parası yatırma konusunda vatandaşlarla aynı muameleye tabi olma hakları bu aşamada tanınır.

Ayrıca mülteciler üç yıllık ikametten sonra yasal mütakabiliyet şartından ve diğer yabancılara uygulanan çalışma koşullarıyla ilgili kısıtlamalardan muafiyet kazanırlar.

Bu beşinci bağımlılık düzeyine bağlı ek hak listesinin kısalığının gösterdiği gibi sözleşmeyi hazırlayanlar, mülteci haklarına erişim için sürekli ikamet koşulunun karşılanması konusunda istekli olmamışlardır.

Bu Genel Yapıdan Sonra Maddelere Geçelim:

Madde 2- Genel sorumluluk

Her mültecinin, bulunduğu ülkeye karşı, özellikle yasalara, yönetmeliklere ve kamu düzenini için alınan önlemlere uymayı öngören yükümlülükleri vardır.

Madde 3- Mülteciler arasında ayrımcılık yapma yasağı.

Taraf devletler, bu sözleşme hükümlerini mültecilere, ırk, din veya geldikleri ülke bakımından ayırım yapmadan uygulayacaklardır.

Bu madde ile kastedilen, mülteciler arasında veya mülteci grupları arasında ayrımcılık yapılmamasıdır.

Mültecilerle, ülke vatandaşları arasındaki farklı muameleler, diğer maddelerde düzenlenmektedir.

Bu sözleşme bakımından “aynı şartlarla” kavramı, belli bir kimsenin, söz konusu bir haktan yararlanabilmesi için, özellikleri açısından bir mültecinin yerine getiremeyecekleri dışında, mülteci olmasaydı belli bir hakkı kullanmak için yerine getirmesi gereken bütün şartları (geçici yahut daimî ikamet süresine ve şartlarına ait olanlar dahil), kendisinin yerine getirmesi anlamını ima eder.

Madde -4

Taraf devletler, ÷lkelerindeki m÷ltecilere, dini vecibelerini yerine getirme hürriyeti ve çocuklar için dini eğitim hürriyeti bakımından, en az vatandaşlara uyguladıkları muamele kadar uygun muamele uygulayacaklardır.

